

КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

М.В. Вилегжаніна

У статті обґрунтовується необхідність класифікування документів, зокрема нормативно-правових актів (НПА), враховуючи прагнення людства до систематизації знань. Розкриваються причини, що зумовлюють необхідність класифікації НПА. Пропонується класифікаційна схема НПА, що складається з різних фасетів, та розкриваються ознаки, що дають змогу об'єднати фасети в блоки, тобто, пропонується фасетно-блочна класифікація.

Ключові слова: *нормативно-правовий акт, класифікаційна схема, фасети, фасетно-блочна класифікація.*

Учитывая стремление человечества к систематизации знаний, в статье обосновывается необходимость осуществления классификации документов, в частности нормативно-правовых актов. Рассматриваются причины, из-за которых возникает необходимость классификации НПА. Предлагается классификационная схема НПА, состоящая из разных фасетов, и раскрываются признаки, дающие возможность объединить фасеты в блоки, то есть, предлагается фасетно-блочная классификация.

Ключевые слова: *нормативно-правовой акт, классификационная схема, фасеты, фасетно-блочная классификация.*

Taking into consideration humanity's aspiration for knowledge systematization the article substantiates the necessity of documents systematization, the Legal Acts. The reasons of the Legal Acts systematization necessity are being scrutinized. Article suggests the classification scheme of the Legal Acts consisting of different facets and discloses the indications which give the opportunity to combine those facets into the blocks i.e. suggests the facets-and-blocks classification.

Keywords: *the Legal Acts, classification scheme, facets, facets-and-blocks classification.*

Класифікація, що є найважливішим інструментом наукового пізнання, прогнозування, управління, знаходить широке застосування в усіх областях людської життєдіяльності, в тому числі і соціальній, включаючи документну сферу. Потреба в класифікації правових доку-

ментів виникла одночасно з появою самого права, тому що однією з фундаментальних властивостей людського розуму є прагнення до систематизації всіх знань [1].

На думку К. Рудельсон, «класифікація широко застосовується в усіх областях наукової і практичної діяльності суспільства. Вона сприяє упорядкуванню явищ, предметів і цим полегшує процес їхнього вивчення, допомагає розкрити внутрішні закономірності об'єктивного світу [3, 29]».

Завдяки класифікуванню – «процесу упорядкування або розподілу документів за класами з метою відображення відносин між ними і створення класифікаційної схеми [2, 93–94]» – вирішуються проблеми:

- упорядкування знань про документи, а саме – визначення ієрархії документів у суспільстві;
- розв'язання багатоаспектних практичних завдань роботи з документами для їхнього ефективного пошуку, використання, збереження тощо.

Активізація правотворчої діяльності, що спостерігається в Україні за роки незалежності, спричинила сталу тенденцію збільшення кількості нормативно-правових актів (далі – НПА). Це й спричинило необхідність їхнього класифікування з метою полегшення пошуку необхідної інформації у величезному масиві документів.

За «Філософським енциклопедичним словником» – у логіці класифікація – це багату-ступінчастий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення і отримання нових знань щодо членів поділу, результатом чого є система співпорядкованих понять: подільне поняття є родом, а нові поняття (члени поділу) є видами цього роду, видами видів і т. ін.

Спираючись на думку вчених-документознавців В.О. Ільганаєвої, С.Г. Кулешова, Н.М. Кушнарєнко, К.І. Рудельсон, А.М. Сокової, Г.М. Швецової-Водки, під класифікацією НПА ми розуміємо розподіл цих документів на групи (класи) за ознаками, що їх розрізняють або роблять схожими.

Необхідність класифікації НПА зумовлюється:

- постійним розвитком суспільства, що сприяє появі нових видів НПА, у зв'язку з чим треба визначити їхнє місце в існуючій системі документів;
- створенням, реорганізацією, ліквідацією державних органів і органів місцевого самоврядування, компетенцією яких є видання НПА;
- необхідністю наукового аналізу документів із метою виявлення схожості або відмінності правових норм, для усунення правотворцями недоліків;
- появою нових електронних носіїв інформації, у зв'язку з чим виникає необхідність чіткого розташування НПА.

Через здійснення аналізу ознак, притаманних НПА, і застосування методу класифікування, було отримано класифікаційну схему НПА як перелік ознак, що стало підставою розподілу їх на фасетні блоки.

Цей метод співпадає з теорією класифікації документів, прийнятої в документознавстві, коли, за Г.М. Швецовою-Водкою, підрозділи можна називати класами або видами, типами, жанрами тощо, причому принципових відмінностей у перелічених класифікаційних категоріях немає [6, 164].

Запропонована нами Класифікаційна схема НПА представляє собою паралельну класифікацію, що складається з різних фасетів, кожний з яких – це окрема частка схеми. Але, оскільки у фасетах використовуються ознаки, споріднені за походженням, ми об'єднали їх у блоки (сукупність фасетів) тобто, фасетно-блочну класифікацію (табл.).

Таблиця

Класифікаційна схема нормативно-правових актів

№ з/п	Фасетні блоки	Види НПА за фасетними блоками
1	2	3
1.	Характер волевиявлення державних органів	НПА встановлення норм права НПА зміни норм права НПА скасування норм права
2.	Галузі законодавства	Цивільні НПА Кримінальні НПА НПА з різних галузей права
3.	Час дії	Визначено строкові НПА безстрокові НПА
4.	Суб'єкти нормотворення	Верховна Рада України – закони Президент України – укази Кабінет Міністрів України – постанови Керівники міністрів і відомств – накази Місцеві Ради народних депутатів – рішення Виконавчі комітети місцевих рад – рішення Керівники обласних і районних адміністрацій – накази Референдуми (всеукраїнський регіональний) – рішення
5.	Територіальний принцип	НПА, що діють на всій території України; НПА, що діють на території окремого регіону (або населеного пункту)
6.	Дата початку дії	НПА, що вступають у силу з моменту їхнього підписання; НПА, що вступають у силу з дати вказаної у документі; НПА, що вступають у силу після визначеного законом терміну; НПА, що вступають у силу з дати, визначеної в

		іншому НПА вищої юридичної сили; НПА, що вступають у силу з дати їхньої державної реєстрації; НПА, що вступають у силу з дати їхнього офіційного опублікування; НПА, що вступають у силу з моменту їхнього прийняття або затвердження
7.	Назва документа	Закони Укази Постанови Накази Рішення
8.	Коло осіб	НПА загального характеру; НПА, що діють відносно визначеного кола осіб
9.	Юридична сила	Закони Підзаконні нормативно-правові акти
10.	Закони	Конституція України Конституційні закони Органічні закони Звичайні (поточні) закони. Кодекси
11.	Підзаконні нормативно-правові акти	Указ Президента України Постанова Кабінету Міністрів України Накази центральних органів виконавчої влади Рішення органів місцевого самоврядування Рішення всеукраїнських/місцевих референдумів

Фасетний блок 1 – «Характер волевиявлення державних органів». Класифікує НПА як документи правотворчості, що містять норми права (поведінки в суспільному житті). Вони встановлюють, змінюють або відміняють норми права.

Фасетний блок 2 дозволяє класифікувати НПА за галузями права. Документи мають регулювати правові відносини в суспільстві, але їхня специфіка в тому, що один і той самий документ може спрямовувати свої дії на різні галузі права, тому закони поділяються на галузеві і міжгалузеві (комплексні). Галузевий закон містить норми права, що належать до однієї галузі (наприклад, Сімейний кодекс), а міжгалузевий закон – норми, що стосуються низки галузей (наприклад, Житловий кодекс України містить норми цивільного і адміністративного права).

Фасетний блок 3 – «Час дії». Включає строкові НПА, тобто документи, в яких безпосередньо зазначено час дії, по закінченні якого документ втрачає свою юридичну силу. Прикладом може слугувати закон «Про державний бюджет на ... рік», котрий ухвалюється щорічно, а також рішення органів місцевого самоврядування на наступний фінансовий рік. Безстрокові НПА – це документи, відносно яких час дії не встановлено і які можна застосовувати

протягом невизначеного часу доти, доки вони не будуть відмінені або замінені. До безстрокових НПА належить передусім Конституція України.

Фасетний блок 4 – «Суб'єкти нормотворення». Конституція України надає право видання окремих видів НПА визначеному колу органів, тобто кожний орган має свою прерогативу: Верховна Рада України ухвалює закони (ст. 91), Президент України видає укази (ч. 4.3, ст. 106), Кабінет Міністрів України видає постанови (ч. 1 ст. 117) тощо. Тобто, НПА є результатом правотворчої діяльності компетентних державних органів, органів місцевого самоврядування, в окремих випадках – у результаті прямого народного волевиявлення (референдуму).

Фасетний блок 5 – «Територіальний принцип». Дія НПА в просторі – це передбачуваний чинним законодавством простір (територія), де поширюється дія документа. На всьому терені України діють закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств і відомств. Наприклад, на всій території діють Конституція України, Цивільний кодекс, Кримінальний кодекс, Закон про інформацію, Закон про бібліотеки і бібліотечну справу та ін. Але НПА можуть діяти на території окремого регіону, наприклад, акти відносно регіонів, які постраждали від стихійного лиха. На рівні регіонів діють НПА, котрі приймає голова адміністрації комунального утворення (області, району, міста).

Фасетний блок 6 – «Дата початку дії». Аналіз цього фасетного блоку свідчить про те, що за цим критерієм можна класифікувати всі НПА, оскільки вони мають дату початку дії: або негайно, з моменту підписання документів (накази керівників міністерств і відомств), або, коли дату визначено в самому документі, або з моменту його ухвалення (наприклад, НПА, що видані у зв'язку з надзвичайним станом).

Фасетний блок 7 – «Назва документа». Є найбільш об'ємною класифікаційною одиницею, виходячи з того, що кількість НПА досить значна і має тенденцію збільшуватися з року в рік. За цією ознакою можна виділити закони, укази, постанови, накази, рішення. Причому кожній назві цих документів відповідає певна мета.

Фасетний блок 8 – «Коло осіб». Сприяє класифікації документів загального характеру, що діють відносно невизначеного кола осіб: громадян України і осіб, які перебувають на території держави. Перш за все це – Конституція України і багато інших НПА. До цього блоку віднесено також документи, що діють відносно визначеного кола осіб. Адресатами низки НПА останньої категорії можуть бути військовослужбовці, пенсіонери, інваліди, малозабезпечені категорії громадян, представники окремих професій, мешканці окремих регіонів, відповідно до яких можуть видаватися спеціальні НПА. Як приклад можна навести Закон України «Про соціальний захист дітей війни», дія якого розповсюджується на конкретну соціальну категорію громадян.

Фасетний блок 9 – «Юридична сила».

Найбільш значущою є класифікація НПА за юридичною силою. Юридична сила НПА – це ступінь його впливу на суспільні відносини, його значення, яке залежить від розташування в ієрархії актів. Юридична сила НПА полягає:

- в обов'язковій відповідності кожного НПА принципам і нормам Конституції України;

- у суворій відповідності до визначеної Конституцією України офіційної класифікації НПА;

- у наявності обов'язкового підпорядкування за вертикальним розташуванням видів НПА: Конституція – закон – указ – постанова – наказ. Саме в такій послідовності зменшується юридична сила кожного названого акта і збільшується обов'язковість попередніх. Кожний вид НПА займає чітко визначене місце в ієрархії НПА, що впливає з нормативно встановленого значення цього акту в системі НПА держави;

- у встановленні ієрархічної підпорядкованості НПА державних органів, що мають більш високий статус і більш низький статус у державній системі. Критерієм визначення місця акта в ієрархії НПА є статус органа, що їх видає, у системі державно-владних органів. У випадку порушення органом встановленої для нього правотворчої компетенції, НПА визнається неконституційним, незаконним, недійсним, позбавленим юридичної сили і повинен бути скасований, змінений або призупинений. Таким чином, компетенція, встановлена Конституцією України для органів, котрі видають НПА, зумовлює юридичну силу цих документів. Наприклад, НПА голів обласних адміністрацій повинні відповідати постановам і розпорядженням Уряду України, а їхнім власним правовим рішенням мають відповідати акти голів районних державних адміністрацій;

- у визначенні основного змісту НПА юридична сила підтверджується формулюваннями: «на основі», «на виконання закону», «відповідно до указу або постанови» та ін.;

- у наявності комплексу реквізитів документа як елементів, що інформують про його юридичну силу, його достовірність і справжність походження і дозволяють відносити його до відповідного виду, наприклад, розрізняти, закон це чи постанова, а також визначити, коли він був ухвалений, коли набрав чинності, ким ухвалений, затверджений, підписаний і т. д.

Завдяки юридичній силі можна зняти протиріччя (колізії), які виникають між НПА, а саме: діє той нормативний документ, що має вищу юридичну силу (якщо акти мають різну юридичну силу); діє той нормативний документ, який ухвалений пізніше (за умови рівності актів за юридичною силою).

Фасетний блок 10 – «Закони» – поділяє цей клас документів на такі різновиди як Конституція України (Основний закон); конституційні закони; органічні закони (Регламент Вер-

ховної Ради України), звичайні (поточні закони), в т. ч. кодекси, що є джерелами права і джерелами офіційної правової інформації.

Класифікація законів має не тільки пізнавальне, а й важливе практичне значення, тому що недостатнє розроблення питання про види законів негативно позначається на практиці їхнього прийняття та дії в суспільстві, співвідношенні законів між собою та з підзаконними актами. Її можна здійснювати за видами законів; за їхнім місцем у структурі законодавства; за структурною формою тощо.

У ході дослідження було встановлено, що найважливіший критерій класифікації законів за видами – юридична сила. Ця ознака дозволяє провести як зовнішню, так і внутрішню розмежувальну лінію між законами та іншими НПА. З цієї точки зору розрізняються три основні групи законів: конституція і конституційні закони; органічні закони; звичайні закони [1, 98–101].

Основним законом держави є *Конституція України* – основоположний, установчий політико-правовий акт, який закріплює основи конституційного ладу, загальний правовий статус особи, правовий статус органів державної влади. *Конституційні закони* – це закони, що вносять певні доповнення, зміни, уточнення до тексту Конституції України. Як і Конституція, ці закони ухвалюються в особливому, ускладненому, порівняно з іншими законами, порядку, а тому мають вищу, порівняно з ними, юридичну силу.

Органічні закони – закони, на необхідність існування яких прямо вказує Конституція. Приміром, у ст. 88 Конституції України йдеться про Регламент Верховної Ради України, який і є органічним законом.

Звичайні (поточні) закони – це всі інші закони, що ухвалюються Верховною Радою в межах її компетенції, відповідно до ст. 92 Конституції України, регламентують і різні сфери соціально-економічного, політичного і духовного життя суспільства. Одним із видів звичайних законів є кодекси.

У перекладі з латинської мови *кодекс* (лат. *codex*) – навощена дощечка для письма, книга, в сучасному значенні – систематизований законодавчий акт. У них об'єднуються і систематизуються правові норми, що регламентують певну сферу суспільних відносин. Займаючи провідне місце в ієрархії НПА, кодекси мають визначену форму та структуру. Як правило, кодекси виступають як основа певної галузі законодавства. Наприклад, Цивільний кодекс є основою цивільного законодавства, Кримінальний кодекс – кримінального законодавства, Сімейний кодекс – шлюбного законодавства, але вони можуть регламентувати відносини й у підгалузі законодавства – Митний кодекс, Податковий кодекс тощо.

Фасетний блок II – «Підзаконні нормативно-правові акти» – представляє собою найбільший клас нормативно-правових документів, до яких належать укази Президента України,

постанови Кабінету Міністрів України; накази центральних органів виконавчої влади, рішення органів місцевого самоврядування тощо.

Отже, від того, наскільки детально розроблено класифікацію НПА, залежить якість їхнього правового застосування і якість правотворчого процесу в суспільстві, оскільки користувачами інформації щодо того чи того документа є й юридичні, і фізичні особи. Система класифікації НПА є пошуковим інструментом, який дозволяє зорієнтуватися в законодавчому просторі, сприяє швидкому пошуку і використанню необхідних документів, що значно спрощує роботу з офіційною правовою інформацією.

Наявність у комунікаційному середовищі великої кількості НПА потребує застосування різних систем класифікації НПА як важливого інструмента забезпечення офіційною правовою інформацією державних і громадських структур, а також громадян, що зрештою сприяє формуванню єдиного інформаційно-правового простору держави, підвищенню правової культури населення.

Використана література

1. Дутка Г. Предмет закону / Г. Дутка // Право України. – 2001. – № 4. – С. 98–101.
2. Кушнарєнко Н. М. Документоведение : учебник / Н.М. Кушнарєнко. 7-е изд., стер. – К. : Знання, 2006. – 459 с.
3. Рудельсон К. И. Современные документные классификации / К.И. Рудельсон. – М. : Наука, 1973. – 267 с.
4. Словник іншомовних слів та термінологічних сполучень / уклад. Л.О. Пустовіт [та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с. (Бібліотека державного службовця. Державна мова і діловодство).
5. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
6. Швецова-Водка Г.Н. Общая теория документа и книги : учеб. пособ. / Г.Н. Швецова-Водка. – М. : Рыбари ; К. : Знання, 2009. – 487 с.